

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type
ResearchArticle

Received / Makale Geliş
18.08.2020

Published / Yayımlanma
07.10.2020

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2081>

Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI

Gaziantep Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Gaziantep / TÜRKİYE

Citation: Tuzcuoğulları, Ö. T. (2020). Osmanlı Devleti'nde kullanım amaçlarına göre ok çeşitleri üzerine bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2803-2807.

OSMANLI DEVLETİNDE KULLANIM AMAÇLARINA GÖRE OK ÇEŞİTLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

16. Yüzyılın ortalarına kadar savaşların vazgeçilmez menzil ve darp silahı olan ok, dönemin en etkili silahı olarak kabul görmüştür. Türkler; geliştirdikleri atlı okçuluk sayesinde diğer milletlere karşı askeri üstünlük sağladılar. Osmanlı Döneminde ateşli silahların pratik bir şekilde kullanılabilir hale gelmesiyle ordu içerisinde etkisi azalan okçuluk bazı tekkelerin korunması ile manevi varlığını sürdürdü ve sportif beceri olarak Osmanlı'nın son dönemlerine kadar yaşatılmaya çalışıldı. Savaş, menzil, darp ve spor için ayrı ayrı özellikte yaylar kullanan Türkler bu amaçlara uygun okları da geliştirmeyi bildiler. Ok; huş ağacından yapılan, gövdesi sanki bir insan gövdesi gibi tasvir edilen ve bölümlere ayrılan bir yapıya sahiptir. Genel olarak ok; gez, yelek, gövde ve temrenden oluşurken, gövde kendi içerisinde baş, göğüs, baldır ve ayak bölümlerine ayrılır. Gövde; Şem Endam, Tarz-ı Has ve Kiriş Endam yapılarındadır. Ancak, oklar; yelek ve temren tiplerine göre farklı amaçlar için kullanılır. Literatürde farklı isimler ve tanımlamalarda görebileceğimiz ok çeşitlerini, anlaşılabilir bir sınıflandırma ve amacı yansıtan açıklamalar ile anlatabilmek bu çalışmanın en önemli gayesidir. Tarihi derinlik içerisinde değerlendirilen nadide eserler retrospektif yaklaşım ile incelenmiş, güncel eserler ile karşılaştırılarak kavram ve tanımlama sorunları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okçuluk, Ok, Osmanlı Devleti

A RESEARCH ON ARROW TYPES ACCORDING TO USAGE PURPOSES IN OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

The arrow, which was the indispensable range and hit weapon of wars until the middle of the 16th century, was accepted as the most effective weapon of the period. Archery, which emerged as a war technology in the Central Asian Turks, was used by horse cavalry, and military superiority was achieved against their civilization and communities. Archery, whose effect decreased with the practical use of firearms in the Ottoman Period, continued its spiritual existence with the protection of some tekke and archery was tried to be kept alive as a sport until the last period of the Ottoman Empire. The Turks, whose separate bows for war, range, batting and sports, managed to develop arrows suitable for these purposes. Arrow; It has a structure made of birch, the trunk of which is depicted as if it were a human body and divided into sections. Over all arrow; While it consists of these parts, viz. head, body and arrow head, the body is divided into head, chest, calf and foot sections. The body; It is in these structures of Şem Endam, Tarz-ı Has and Kiriş Endam. However, the arrows; It is used for different purposes according to the vane and arrow head types. The most important purpose of this study is to be able to explain the types of arrows that we can see in different names and definitions in the literature with an understandable classification and explanations reflecting the purpose. Rare works, evaluated in historical depth, were examined with a retrospective approach, compared with current works, and evaluations were made on the conceptual definition problems.

Keywords: Archery, Arrow, Ottoman Empire.

1. GİRİŞ

Türkler, Orta Asya coğrafyasında yüzyıllarca “Okçu Milletler” ya da “Yay Çeken Kavimler” olarak anılmışlardır. Şüphesiz bu yakıştırmaları yay ve oku çok iyi kullanmalarına borçlular. Geliştirdikleri kuvvetli yaylar ve bu yaylara uygun oklar sayesinde sadece ateşte kavlatılarak yapılan deriden zırhlar değil, o döneme ait metalden yapılmış zırhları da delebiliyorlardı. Bu ayrıcalık onları buldukları coğrafyada yenilmez ve üstün kılıyordu. “Bu nedenle ok ve yaya dönük semboller bazı Türk devletlerinin bayraklarında, boyların flamalarında, tuğlarında, paralarında ve hatta fetihnamelerinde dahi sembol olarak kullanılmıştır” (Tuzcuoğulları, 2019). Çok daha sonraları Osmanlı Devleti bu önemli

mirasa sahip çıkmakla birlikte hem yayları hem de okları geliştirerek savaşta ve sporda kullanmaya devam ettiler.

“Osmanlı yaşam ve savaş kültürü ile inançların belirlediği sınırlar içinde gelişen sportif bir uygulama olan okçuluğun beynelmilel gelişimi yeni yaklaşımları kaçınılmaz kılmuştur. Dönemin koşulları ve padişahların yaklaşımları ile nesnel bir uygulama alanına dönüşen okçuluğun gelişmesi daha organize bir yapı ile mümkün olmuştur. Osmanlı ve Türk spor teşkilatının temelini oluşturan ‘Tekkeler’ bu organize yapının temel taşıdır” (Atalay & Akbulut, 2004).

“Kemankeş Tekkeleri Türk okçuluğunun dünya düzeyinden çok üstün spor anlayışının hakim olduğu dönemlerdir” (İmamoğlu, Taşmektepligil& Türkmen, 1997; Kırşan, 1937). Bu anlamda okçuluk; “Türklerde, İslâm öncesinde de İslam sonrasında da bir sanat, spor ve dinî bir motif olmakla birlikte meziyet, adalet, güç, kuvvet ve yiğitlik sembolü olarak bir yaşam şekli olmuştur” (Küçük, 2018).

16. Yüzyılın ortalarına kadar okçuluk, savaşlarda önemini korumuştur. Osmanlı askerleri barutlu silahlara geçmekte geç kalmasa da ilk barutlu silahları kullanmak, savaş stratejisi açısından çok makul değildi. İlk zamanlar bu silahları tek bir kişinin ateşleyip doldurması zaman kaybına yol açıyordu. Yeniçeriler barutlu silahları savaş anında tek bir atım için taşıyor daha sonra kılıçlarıyla yakın muharebeye geçmek zorunda kalıyorlardı. Bu sebeple Osmanlı’da barutlu silahlar; daha pratik kullanılabilecek düzeye gelene kadar, daha çok kale savunmalarında kullanılmıştır.

Orta Asya’dan Osmanlı’ya kadar ok ve yay kullanım tekniği ve yayların gücü mükemmel bir seviyeye gelmişti. Bir okçu savaş sırasında bir dakikada on ok atışı yapabilecek kapasitedeydi. Barutlu bir silah, ikinci bir atışa ancak üç dakika sonra hazır olabiliyordu. Üstelik henüz menzilleri de kısaydı. Bol miktarda barut, misket ya da kurşunu taşımakta çok mantıklı değildi. Bir ok; en fazla 10 dirhem (32 gram) gelir ki yüz ok üç kilodan biraz fazladır. Bir okçu savaşa giderken sadağında en az yüz ok taşınmalıydı. Böyle bile olsa barutlu silahlardan daha ekonomik olduğu söylenebilir.

Ateşli silahlar daha ekonomik, daha kullanışlı bir hale geldikten sonra ok ve yay savaş arenasından kalkmaya başladı. Ancak, ok ve yay yüklenmiş; Eski Türklerden miras ritüel yapısı, İslami inanış içerisinde yine ok ve yay yüklenmiş manevi duygular, okçuluğun devamını mümkün kıldı.

“Osmanlılarda üç çeşit ok atma ve müsabaka çeşidi vardı. Bu atışlardan ikisi, Nişanı Vurma (Putu Atışı) ve Darb Vurma (Kütük veya kalkan gibi sert maddeleri delmek için) öncelikli olarak savaşa hazırlık amacıyla yapılıyordu. Menzil Atışları (Oku Uzağa Düşürmek) ise ok meydanlarında gerçekleştirilen etkinliklerin başında gelmekteydi” (Atalay & Akbulut, 2004; Güven, 1999; Küçük, 2018).

Bu anlamda genel olarak okçuluk faaliyetlerini sınıflandıracak olursak;

“Türk okçuluğu; savaş okçuluğu, av okçuluğu ve spor okçuluğu olmak üzere üç bölümde değerlendirilmektedir. İslam öncesinde de sonrasında da bu üç okçuluk türü kullanılmış ancak günümüzde teknoloji, ulaşım ve sanayi gibi birçok alanda meydana gelen gelişmeler neticesinde yaşam standartlarının değişmesine paralel olarak sadece spor okçuluğu faaliyet göstermektedir” (Aktepe, 2012; Erim, 2007; Küçük, 2018).

2. OKLARIN YAPISI

Oklar kayın-huş (eski kaynaklarda geçen kayın ağacının aslında huş ağacı olduğu düşünülmektedir), çam ağacı ve kamıştan yapılırdı. Daha sonraları çam kullanılmaya başlandı.”Çamın alası Bayramiç’te Kazdağı’nda idi. O civarda Çavuşlar Köyü halkı Üçler Dağı’ndan en iyi ok ağacı kesmek ile maruftular” (İrtem, 1938). “Hindistan’dan gelen içi dolu, boğum araları geniş, dokusu sık olan özel bir kamış kullanılıyordu. Ok meydanlarının ilk menzilleri ise hep kamış okla açılmıştır. İlerleyen dönemlerde kamış oklar pahalılaşmış, 16. yüzyılın sonunda ise tamamen terk edilmiştir” (Yücel, 1971). Kamış oklar, pahalı olmasından dolayı kullanımı azalmıştı. Bunun yanında menzil okçuluğunda diğer oklara nazaran avantaj sağlamaktaydı. Bir dönem sonra menzil atışlarında bu sebeple yasaklandığı düşünülmektedir.

“Gövdesi kamış veya ağaç olan okların iki ek parçası vardır. Birinci parça, ucundaki demirden yapılan ve adı Temren; diğeri, arkasındaki gez yerine takılan yelek denilen tüylerdir. Diğer

tarafıtan savaş oklarının uçları demir; menzil, buta ve darp oklarının uçları ise demir, fildişi veya keçiboynuzundan yapılır” (Kahraman, 1995).

Eski kaynaklarda görülür ki çok değişik temrenler bulunmakta ve değişik amaçlar için kullanılmaktadır. Ucu olta iğnesinin ucuna benzer temrenler vardır ki bunlar büyük ihtimal ile savaşlarda kullanılmaktaydı. Vücuttan çıkarılmaya çalışıldığında, ancak girdiği bölgeyi parçalayarak çıkabilirdi. Bu temrenleri avcılıkta kullanmak mantıklı olmasa gerek. Anlaşıyor ki avcılıkta, sporculukta (menzil, hedef atışı, deri benzeri puta veya darp putası), savaşta kullanılan oklar ve pek tabii temrenleri bu kullanım amaçlarına göre değişebiliyordu. “Savaş oklarının temrenleri bıçak gibi bilenir ve kılıçlara su verildiği gibi su verilip çelik haline getirilir” (Yönel& Türkmen, 2017). “Çeliğe az su verilirse temren kolayca eğilir, çok su verilirse kırılan olur. Su verme reçeteleri ustaların sırrıdır” (Acar, 2013).

“Türk okları bilinen en kısa (0,7 m) ve hafif (10-18 gr) oklardır” (Bir, Kaçar & Acar, 2006). “Havada uzun süre kalmasını sağlayan hafifliği, sürtünmeyi en aza indiren incelik ve kısıllığı, çok uzağa gitmesinde önemli rol oynar” (Yönel& Türkmen, 2017). Aslında burada tarif edilen daha çok menzil okçuluğunda kullanılan kamıştan yapılmış oklardır ki, (yukarıda kamış okların bir süre sonra terk edildiğini ve sebeplerini belirtmiştik) bunlar ince hafif olurlar. “Günümüzde yabancı bilim adamları tarafından 50 değişik Osmanlı okunun incelenmesi sonucunda Türk okunun kozalaklı ağaçlardan yapıldığı, çok düzgün ve esnek olduğu, uç ve son kısımlarının ince, orta kısmının şişmanca olduğu, okun uzunluğunun ise oku kullanacak kişinin ve okun niteliklerine bağlı olduğu görülmüştür”(Afyon & Tunç, 1997; Yönel& Türkmen, 2017).

Genel olarak ok; gez, yelek, gövde ve temrenden oluşurken, gövde kendi içerisinde baş, göğüs, baldır ve ayak bölümlerine ayrılır. Okun bölümleri adeta insan vücuduna benzetilerek değişik adlar verilmiştir.

Bu anlamda “Okun boyu 24 eşit kısma bölünmüştür. Çileye takılan gez kertiğinde itibaren ilk 4 kısma baş, başın bitimine boğaz 10,5-11 kısım gelen yerine göbek, boğazla göbek arasına göğüs, göbekten 17. Kısma kadar baldır, baldırdan uca kadar olan yani 17-24 kısım arasına ayak denir” (Yücel, 1971).

Gövde ise yapısal farklılığa göre isimlendirilmiştir. Okların gövdesi Şem Endam, Tarz-ı Has ve Kiriş Endam yapılarındadır. Bunları açacak olursak; *Şem Endam*: Gövdesi geniş olup temren ve geze doğru incelen yapıdadır. Yapısı itibariyle muma benzer. *Tarz-ı Has*: Gez ve gövde aynı kalınlıkta iken geze doğru incelen bir yapıdadır. *Kiriş Endam*: Temrenden geze doğru gittikçe kalınlaşan yapıdadır.

“Osmanlı ok ustaları genellikle 6 çeşit temren kullanmışlardır. Bir çeşidine yassı denir. Üçgen biçiminde olan bir çeşidi ise düşmana veya av hayvanlarına karşı kullanılır. Bir çeşidine Zeytuni denir ve puta ile Azmayış oklarına takılır. Ucu sivri değildir. Bir çeşidine Adeta denir, torba gezi oklarına takılır. Okların havada düzgün uçmasını ve ayağının üzerine düşmesine yarayan üç parçalı tüye yelek ya da sakal denir. Yelekler, gezlerin dudaklarına yapıştırılan kuşkanatlarıdır. Seher kuşunun kanadından yapılan yelek takılan oklar, diğer kuşların kanadından yapılmış oklardan 100 adım daha ileriye gitmektedir” (Kahraman, 1995; Yönel& Türkmen, 2017).

Okların önemini vurgulayabilmek açısından bir konuya işaret etmeden geçmemek gerekir. “Bazı pehlivanlar ok intihabında pek dikkatli ve müşkülpesent davranırlar, hangi hava ile menzile atacaklar ise ağacın o havaya gelen yerinden kesilmiş oklar kullanırlardı” (İrtem, 1938).

3. OK ÇEŞİTLERİ

Osmanlı döneminde kullanılan oklar; yapıldığı malzeme, kullanım amacı ve şekillerine göre çeşitlenmiş ve isimler almıştır. Malzeme açısından değerlendirecek olursak; ağaçtan yapılan ve kamıştan yapılan oklar olarak ikiye ayırabiliriz. Kullanım amaçlarına göre ise okları; Tirkeş, Talim, Puta, Menzil, İdman ve Meşk olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu ok çeşitleri: Pişrev (Yeksüvar), Zergerdan, Karabatak, Haki, Azmayış, Puta, İbriş, Torba Gezi (Talimhane Oku), Hava Gezi, Çarh Oku, Kayın Ok. Kaza Oku, Sapan Oku, Çavuş Oku (Vızıldayan ok, ıslık çalan ok), Darp Oku, Yangın Oku. Bu oklar aslında; yelek ve uçlarının özelliklerine göre çeşitlenmiştir. Osmanlı döneminde diğer her alanda olduğu gibi Arapların etkisi burada da görülmektedir. Bu kadar çok çeşit ve farklı isimlendirmelerin bulunması bu sebepten dolaydır. Biz burada daha çok kullanım amaçlarında göre ok çeşitlerini inceleme gereği duyduk. Çünkü Osmanlı neye ihtiyaç duydu ise ona yönelik düzenlemeler yapmaktan geri kalmamıştır. Bu yüzden

amaca yönelik olarak en çok okun temren ve yelek kısmı ile oynanarak ihtiyaca yönelik türler geliştirilmiştir.

3.1. Kullanım Amaçları

Pişrev; menzil okudur, ucunda (temren kısmında) kemik bulunan okların adıdır. “Zergerdan; menzil okudur, okun boğazına ustasının nişanı olan işaret sargısının, altın telden sarılmasıdır” (Pakalın, 1972; Yönel& Türkmen, 2017; Yücel, 1971). Haki oku; menzil okudur, uzun atışlarda, menzil idmanlarında kullanılır. Yelek (kanat) kısmı basıktır. Karabatak oku; menzil okudur. Yelek (kanat) kısmında karabatak tüyü kullanılmıştır. İsmi buradan almaktadır. Azmayış oku, menzil okudur. Talimlerde kullanılan ok türüdür. Puta; kemikli nişan okudur. “Puta ve Azmayış okları, deneme ve talim için kullanılan oklardır. Gurup halinde yapılan atışlarda hedef vazifesi gören nişan tahtasına da Puta adı verilir. Bu atışa da Puta atışı diyorlar. Bu hedef bazen sepet, desti, yumurta da olabilir” (Köseoğlu, 1952). “İbriş; (ebrüveş) menzil oku. İdmanın bırakılmaması için, eskimiş puta ve haki oklarına ibriş yelege vurularak elde edildiği belirtir. Torba Gezi; nişana atışlarda kullanılan çalışma okudur” (Pakalın, 1972; Yönel& Türkmen, 2017; Yücel, 1971). “Hava Gezi; menzil atışları için idmanlarda kullanılan bu okun temreni ve yelege yoktur” (Ayanoglu, 1974; Yönel& Türkmen, 2017). Çarh Oku; aslında harp okudur. Bu yüzden temreni demirden yapılır ve boyu diğer Türk okları gibi kısadır. Kayın Ok; kayın ağacından yapıldığı için bu ismi almıştır. İsim olarak literatürde geçtiği için burada da belirtmek istedik. Yine diğerleri gibi temren ya da yelek özelliğine göre kullanım amacı değişir. Çavuş Oku; menzil atışlarında yol gösterici olarak kullanıldığı kaynaklarda geçse de asıl kullanım amacı haberleşme ya da ürkütme içindir. Havada süzülürken temren kısmında açılan kertiklerden dolayı vızıldama çıkarır. Darp Oku; savaşlarda ve eğitimlerde kullanılır. Eğitimler savaşa hazırlık içindir. Bu oklar temrenleri demir olup düşman zırhlarını delmek üzere tasarlanmıştır. Yangın Oku; özellikle deniz araçları, yelkenlilerin yakılması ya da kale savaşlarında sur içlerine yangın çıkarmak için atılan temren kısmı keseli oklardır. Sapan Oku; kaynaklarda çok geçmese de avcılıkta kullanıldığı düşünülmektedir. Temren kısmı düzdür. Balık avcılığı için uygundur.

4. SONUÇ

Temel olarak okların ağaç ve kamış olarak iki ayrı malzemedden yapıldığını, baş (temren), gövde ve gez olmak üzere üç bölümden oluşup, yapısal olarak bir insan vücuduna benzetildiği ve bu şekli ile yirmi dört kısımdan oluştuğunu görüyoruz. Genel olarak kaynaklarda bu bilgilerde tutarlılık görülmektedir. Ancak, ok çeşitleri ki bunda belirleyici olan okların baş (temren) ve yelek (kanat) kısımlarıdır. Bunlar kullanım amaçlarına göre farklılık gösterir. Aynı amaca hizmet eden ok çeşitlerine; farklı isimler altında, farklı ifadelerle rastlamak mümkündür. Bazı ok çeşitleri ise Osmanlı dönemi içerisinde terk edilmiştir. Yeksüvar ve Zergerdan bu terk edilenlerin ikisidir. Yeksüvar daha sonraları pişrev olarak geçmektedir. Çalışma; bu gibi sorunları en aza indirmeye yönelik olarak ele alınmış, çeşitli, tarihsel derinliği de olan kaynaklar incelenerek tamamlanmıştır. Bu anlamda çalışma, araştırmacılara ve alandaki uygulamacılara yön göstermek amacıyla taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. Ş. (2013). *Osmanlı'da Sportif Atıcılık Nişan Taşları*. Birinci Baskı, İstanbul: Yem Yayınları.
- AFYON, Y. A. & TUNÇ, A. (1997). *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*. Konya: Damla.
- AKTEPE, K. (2012). *Okçuluk*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ATALAY, A. & AKBULUT, A. K. (2004). Türk Spor Kültürünün Eşsiz Örneği: Okçular Tekkesi. *Karadeniz*, 5(18), 144-154.
- AYANOĞLU, İ. F. (1974). *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- BİR, A., KAÇAR, M. & ACAR, Ş. (2006). Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 8(1), 39-67.
- ERİM, D. (2007). *Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- GÜVEN, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- KAHRAMAN, A. (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KIRŞAN, N. (1937). Okçuluk. *TSK Dergisi*, 6-7
- KÖSEOĞLU, N. (1952). *Fatih Sultan Mehmet ve Okmeydanı*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, s. 5-9.
- KÜÇÜK, M. A. (2018). İslam Öncesinden Sonrasına Türk Geleneğinde Bir Yaşam Sitali: Okçuluk. *International Journal of CulturalandSocialStudies*, 4(1), 178-191.
- İMAMOĞLU, O., TAŞMEKTEPLİGİL, M. Y. & TÜRKMEN, M. (1997). Türk Kültüründe Spor. *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 145-150.
- İRTEM, S. K. (1938). *Türk Kemançşleri*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- PAKALIN, M. (1972). *Osmanlı Tarih Deyim ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul: M.E
- TUZCUOĞULLARI, Ö. T. (2019). Geçmişten Günümüze Türklerde Ok İle Haberleşme ve Davetiye Gönderme Üzerine Bir Çalışma. *SocialSciencesStudiesJournal*, (50), 6674-6679
- YÖNAL, G. & TÜRKMEN, M. (2017). Türk Kültür Yaşamında Okçuluk. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (55), 523-533.
- YÜCEL, Ü. (1971). *Kültür Tarihimize Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.